

A KÉPESSÉG-SZEMLÉLET ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A REGIONÁLIS TUDOMÁNYBAN*

Bajmócy Zoltán

Jelen tanulmány az Amartya Sen és Martha Nussbaum munkássága nyomán körvonalazódó, és elementáris hatást kiváltó képesség-szemlélet regionális tudományi alkalmazásának lehetőségeivel foglalkozik. Amellett érvel, hogy a regionális tudomány számos olyan alapvető vizsgálati területén, mint a helyben élők jólétének kérdésköre, vagy a közösségi döntések (fejlesztési stratégiák, projektek, szakpolitikák) kimunkálása kapcsán kívánatos volna alkalmazása. A képesség-szemlélet főbb építőköveinek rövid bemutatását követően, a helyi gazdaságfejlesztés, valamint a regionális innovációpolitika példáján keresztül mutatjuk be regionális tudományi adaptálásának lehetőségeit.

Bevezetés

Napjaink tudományos és közéletét sok tekintetben egyfajta útkeresés jellemzi. Nyilvánvaló társadalmi és környezeti problémákkal szembesülünk, amelyek mértéke sokak szemében aggodalomra ad okot. A tértudományokkal foglalkozók számára egyértelmű, hogy a társadalmi-gazdasági különbségek térségek között és térségeken belül is igen jelentősek lehetnek, ráadásul tendenciájukban inkább növekvőek, mint csökkenőek. Az is nyilvánvaló, hogy az észlelt problémáink sokrétűek, gazdasági és gazdaságon kívüli tényezők is szerepet játszanak bennük.

A térségek helyzetét befolyásoló tényezők sokszínűsége és ezek bonyolult kapcsolataiban azonban igen nehézé teszik együttes kezelésüket, operacionalizálásukat. Így gyakran a különböző részterületek közti kapcsolat erőtlenség, a helyzetfeltárás és a beavatkozás is elkülönülő fogalomrendszerrel, saját axiómák felhasználásával, sajátos jelenségkörökre fókuszálva történik.

* Jelen tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A régiók helyzetének megítélése során gyakran hivatkozunk a helyben élők jólétére, vagy életszínvonalára (életminőségére), mint végeredményben vizsgálendő területre. A fejlesztések, politikák során is lényegében ezen kívánunk javítani (történjen ez a versenyképesség megerősítése, gazdasági növekedés, a társadalmi tőke megerősítése, a leszakadó társadalmi csoportok felzárkóztatása, vagy éppen az infrastruktúra fejlesztése révén). Ugyanakkor a jólét definiálása, vagy éppen bizonyos fejlesztési területek és a jólét közti kapcsolat csak alig-alig jelenik meg a vizsgálatokban. Általában bizonyos hallgatóságos előfeltevésekre építünk (pl. a versenyképesség javítása, vagy a gazdasági növekedés összességében növeli a helyben élők jólétét), ám ezek igazságtartama kétes lehet, vagy a mögöttük meghúzódó értékek vita tárgyát képezhetik.

Úgy véljük, a képesség-szemlélet jelentős inspirációt nyújthat a regionális tudomány képviselőinek mind a térségek helyzetének leírása, mind a fejlesztési elképzelések megalapozása során. Egyrészt elősegítheti a jólétről alkotott képünk realiztikusabbá tételét. Másrészt segítheti a most elkülönülten vizsgált részkérdések közös operacionalizálását. Harmadrészt felhívja figyelmünket arra, hogy amit általában „értéksemleges”, vagy „értékmentes” vizsgáldásnak képzelünk, az valójában olyan hallgatóságos előfeltevéseken nyugszik, amelyek vita tárgyát képezhetik, a társadalom tagjai számára nem feltétlenül magától értetődőek.

Jelen tanulmány célja elsősorban az, hogy felhívja a figyelmet a képesség-szemlélet lehetséges alkalmazására, vitát indítson a megközelítés lehetőségeiről és korlátairól a regionális tudományban. A tanulmány második pontjában röviden felvázoljuk a képesség-szemlélet alapvető elemeit és megkísérlünk betekintést adni megközelítésmódjába. Ezt követően két lehetséges alkalmazási területre mutatunk rá, ahol mód nyílik a képesség-szemlélet kérdésfeltevésének részletesebb bemutatására. A harmadik pontban a helyi gazdaságfejlesztés, míg a negyedik pontban a regionális innovációpolitika mentén tárgyaljuk a képesség-szemlélet alkalmazásának lehetséges következményeit.

A képesség-szemlélet rövid bemutatása

A képesség-szemléletet elsősorban a közgazdász-filozófus Amartya Sen, és a filozófus Martha Nussbaum nevével szokás összekötni. A közgazdaságtanon kívül is elementáris hatást gyakorolt, gyakorlatilag a társadalomtudományok és a társadalomfilozófia szinte valamennyi nagyobb területén megjelent alkalmazása (*Robeyns* 2006). Napjainkban pedig már ezen túlmenően is, például a mérnöki tudományokban (*Oosterlaken* 2012).

A képesség-szemlélet terjedésének igen jelentős lökést adott Amartya Sen 1998-as, „a jóléti közgazdaságtanhoz történő hozzájárulásáért” kapott Nobel-díja. Hatását jól szemlélteti, hogy a „Google Tudós” keresőben Sen első tíz helyen rangsorolt publikációjára több mint 51 ezer hivatkozást találunk, de Martha Nussbaum (2000) e területhez kötődő főműve is 3400 hivatkozással büszkélkedhet. A hazai szakirodalomban eddig jóval kisebb hatást váltott ki a gondolatkör, de Sen néhány műve, köztük egyik legjelentősebb könyve (*Sen* 2003), már megjelent magyar fordításában is, Pataki (1998) elmélyült áttekintést ad Sen munkásságáról, illetve a közelmúltban széles körű ismertségre tett szert a francia elnök felkérése készült Stiglitz–Sen–Fitoussi (2009) jelentés.

Sen munkássága igen szerteágazó, ám mindvégig központi szerepet kapott benne az egyenlőség és igazságosság, valamint a társadalmi döntések kérdésköre. E fejezetben ezek mentén kíséreljük meg röviden bemutatni a képesség-szemlélet alapvető elemeit.

A régiók közti egyenlőtlenségek, és ennél fogva az esetleges beavatkozások nyomán is alapvető fontosságú a Sen (1979a) által feltett: „minek az egyenlősége?” (equality of what?) kérdés. Mi alapján mondhatjuk azt, hogy két egyén (vagy később két közösség, régió) helyzete azonos, vagy eltérő?

E kérdésre legalább három olyan válaszlehetőség áll rendelkezésünkre, amelyek mindegyike széleskörű filozófiai háttérrel is rendelkezik. Mint a felvilágosodás kora utáni filozófiák általában, mindhárom abból indul ki, hogy az emberek különböző dolgokat tarthatnak értékesnek, jónak (*Rawls* 1982). A kérdés, hogy ilyen keretben, hogyan mérhetők össze az egyes szempontok, hogyan juthatunk közösségi döntésre.

A közgazdaságtanban az utilitarizmus befolyása vált hosszú időn keresztül meghatározóvá. E szerint a választ a hasznosságban kell keresni. Ha két ember ugyanakkora hasznosságot realizálhat az általuk elfogyasztott javakból, akkor ugyanolyan helyzetben vannak. Ugyanahhoz a hasznossághoz vélhetően más javak, vagy ugyanazon javak más kombinációja segíti hozzá őket, de a lényeg, hogy a végén ugyanakkora hasznosságot realizálnak. A hasznosság – legalábbis a kortárs közgazdaságtanban – lényegében a preferencia-kielégítés számszerű mértéke. Ez a megközelítés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a közgazdaságtan megközelítésmódja „értéksemleges” vizsgálati módként tűnjön fel. Ezt tovább erősítette az elméletek formalizálása és matematizálása.

Valójában azonban legalább két fontos, értékterhelt építőköve van e megközelítésnek. Az egyik szerint a dolgokat (tevékenységeket) csak következményeik alapján kell megítélni. A másik pedig, hogy „de gustibus non est disputandum” (az ízlés nem képzí vita tárgyát). Valójában a hasznosságelvű megközelítés (vitathatatlan előnyei mellett) számos problémát von maga után. Ilyen, hogy a preferenciák változhatnak, idővel hozzászokhatunk rossz helyzetünk-

höz (Sen 1999). További probléma a „drága preferenciák” kérdése: míg az egyik ember olcsó élelmiszerekkel is megelégszik, addig a másiknak csak a különleges és drága jószágok elégítik ki preferenciáit (Rawls 1971, Cohen 1993). Egyes embereknek lehetnek olyan preferenciái, amelyek akkor elégülnek ki, ha mások rosszabb helyzetbe kerülnek (szadista, rasszista stb.). Ha pedig következtetések vagyunk a tekintetben, hogy a hasznosság a preferencia-kielégítés számszerű mértéke, akkor nem lehetne különbséget tenni a múltbeli (de már nem létező) preferenciáink és mostani preferenciáink kielégítése között¹ (Hausman–McPherson 1996).

A hasznosság-elvű megközelítést kritizálva jelent meg egy másik nagyhatású válasz a fejezet elején feltett alapkérdésekre. John Rawls libertáriánus filozófiákra támaszkodva, és a társadalmi szerződés elméletének újrafogalmazása révén jutott el az *elsődleges javak* koncepciójáig. Rawls (1971, 2003) érvelése szerint attól függetlenül, hogy mik az egyén céljai, létezhetnek olyan javak, amelyeket mindenképpen akarni fog (attól függetlenül, hogy ezeken kívül mi egyebet akar még). Ezek az „elsődleges javak” ugyanis bármely cél elérése érdekében hasznosak lehetnek (Rawls 1982). Véleménye szerint tehát az egyének helyzetének megítélését az általuk birtokolt elsődleges javak mennyiségén keresztül kell elvégezni. Ilyen elsődleges javak: az alapvető szabadságjogok, a költözés és hivatás megválasztásának szabadsága, a hatalmat és kiváltságot biztosító pozíciók, a jövedelem és vagyon, valamint az önbecsülés társadalmi alapjai.

A harmadik nagyhatású válasz pedig a *képesség-szemlélet*. Amartya Sen (1982, 1993) a képesség-szemlélet kidolgozása során mindkét fenti megközelítést kritikákkal illette, amellett, hogy egyes érdemeiket elismerte, így bizonyos elemeiket meg is tartotta. Véleménye szerint a haszonelvűség fontos érdeme, hogy figyel a következményekre (még ha másra nem is, hiszen ezt Rawls például nem teszi meg). Az elsődleges javak pedig felhívják a figyelmet arra, hogy a gazdagság csak egy a jólétet befolyásoló tényezők közül, és bonyolult kapcsolatban lehet más elsődleges javakkal.

Sen (2003) értelmezésében a végső cél, hogy az emberek „olyan életet élhessenek, amelyet jó okkal értékesnek tartanak”. Ez két dolgot foglal magában. Egyrészt, hogy a képesség-szemlélet fókuszában azok a dolgok állnak, amelyeket az emberek ténylegesen megtehetnek vagy elérhetnek: értékes cselekedetek és létállapotok (valuable „doings” and „beings”). Másrészt az embe-

¹ Szemléletesen fogalmazva, ha valaki óvodás korában kukás szeretett volna lenni, majd orvosnak tanult és végül 25 éves korában mégis kukás lett, akkor ezt nem lehet nem kívánatos dologként értékelni. Másrészt azzal sincs e keretben baj, hogy ha egy felelőtlen fiatal megkapja az áhított motort, amin ülve aztán öt perc múlva súlyos balesetet szenved. Nincs értelme ugyanis feltenni azt a kérdést, hogy valóban jó-e a preferenciarendszere.

reknek lehetőségük van „saját ügyeik tevékeny előmozdítására” (agency), amelyet önmagában is értékes dolognak tartanak. Tehát nem csak a következőknek, hanem a folyamatoknak is értéket kell tulajdonítani. Nem mindig, hogy választás eredményeként, vagy „kényszerpályán” jutunk el ugyanazon eredményhez.²

Ily módon a képesség-szemléletnek három építőköve van. Az első, hogy milyen eszközök (erőforrások) állnak rendelkezésünkre. Ezeket Sen *szabadságoknak* nevezi és az elsődleges javakhoz hasonló felsorolásukat adja (Sen 2003):

- politikai szabadságjogok,
- gazdasági lehetőségek,
- szociális lehetőségek,
- átláthatósági garanciák,
- létbiztonság.

Sen két dologra hívja fel ezek kapcsán hangsúlyozottan a figyelmet. Egyrészt, hogy ezek eszközök arra, hogy segítségükkel „jó okkal értékesnek tartott” dolgokat érjünk el, de egyben célok is, hiszen ezek önmagukban is értékes dolgok. Így hibás az a kérdésfeltevés, hogy megéri-e például a politikai szabadságjogokat a gazdasági lehetőségek bővítése érdekében szűkíteni. Másrészt ezek kölcsönösen összefüggnek, amelyre számos empirikus példát is felsorakoztat (Sen 2003). Ebből következőleg a „gazdagság” és a „jól-lét”³ viszonya összetett: se nem kizárólagos (jól-létünket a gazdagságon kívül más is befolyásolja), se nem egyöntetű (sok mindentől függ, hogy a nagyobb gazdagsággal tényleg tudjuk-e jól-létünket növelni). Ily módon nem tartható az a szokásos feltevés, miszerint a jövedelem (és vagyon) növekedése mindenképpen növeli a jólétet.

A képesség-szemlélet másik építőkövét az úgynevezett *átváltási tényezők* (conversion factors) képzik. Az, hogy miként tudjuk erőforrásainknak (pl. valamekkora jövedelemnek) hasznát venni számos körülménytől függ, amelyek lehetnek egyéniek, vagy társadalmiak (Sen 2003):

- személyes tulajdonságok különbözősége (betegség, életkor stb.),
- környezeti sokféleség (kell-e fűtésre, természeti csapások elleni védekezésre stb. pénzt költeni),

² Sen (2003) példájával élve az éhségstrájkot folytató Mahatma Gandhi és az éhező indiai nincstelen helyzete látszólag azonos: egyik sem eszik. Gandhi cselekedetének viszont pontosan az adja értelmét, hogy egyébként ehetne, de tudatos választás eredményeképp nem teszi.

³ Sen a jólét (welfare) helyett a jól-lét (well-being) fogalmát használja, ezzel is érzékeltetve a hagyományos jólét-értelmezéssel való szakítását.

- a közszolgáltatások elérhetősége és színvonala,
- viszonyítási különbségek (saját helyzetünket mely referenciacsoporthoz viszonyítjuk),
- családon belüli elosztás.

A harmadik építőkő *saját ügyeink tevékeny előmozdításának lehetősége* (agency). Az erőforrásaink és az átváltási faktorok együttesen határozzák meg, hogy az adott egyén milyen általa fontosnak tartott cselekedeteket és létállapotokat tud ténylegesen elérni. Ezek a ténylegesen elérhető (választható) lehetőségek a *képességek*. Ám minthogy a választás önmagában is értékes, így a képességeink halmazának értéke nem egyenlő a végül ténylegesen választott tevékenységgel (Sen 1993, 2003). A ténylegesen megvalósított tevékenység értékét sokszor pont az adja meg, hogy képességeink halmazában rajta kívül más elemek is voltak. Sen tehát a képességek terét javasolja az értékelés területéül.

A *közösségi döntések* (fejlesztési döntések, szakpolitikai beavatkozások stb.) során természetesen nem elégséges az egyes egyének helyzetét megítélni. A kérdés itt már úgy vetődik fel, hogy egy elmozdulás összességében növeli-e a helyben élők jólétét (jól-létét). Az egyes egyének helyzetében bekövetkező változásokat ennek során össze kell vetni (hiszen valaki a korábbinál jobb, míg más esetleg rosszabb helyzetbe került), és közösségi értékítéletet kialakítani.

A képességszemléletben ez meglehetősen nehéz és összetett feladat.⁴ El kell egyrészt dönteni, hogy mely képességeket tart a közösség fontosnak. Ezzel végeredményben meghatározzuk az értékelés terét (információs bázisát). El kell dönteni, hogy milyen súlyt adunk az egyes képességeknek, illetve a nem választott lehetőségeknek, továbbá a képességeknek más esetleg felmerülő fontos szempontokkal szemben (Sen 2003).

A képesség-szemlélet Sen és Nussbaum féle megközelítése tulajdonképpen e ponton különbözik leginkább. Míg Nussbaum (2000) szerint megadható a képességeknek egy olyan általános halmaza, amelyek mindenki számára értékesek, addig Sen értelmezésében egy ilyen halmaz sohasem lehet általános, mindig csak egy megvitatáson és mérlegelésen alapuló folyamat eredményeként alakulhat ki.

A gyakorlati technikai nehézségek ellenére a megközelítés feltétlen előnye, hogy megkerülhetetlenné teszi az értékválasztással való szembesülést, és azt nyílttá teszi.⁵ E koncepcióban világos, hogy az értékelés nem végezhető el nyílt társadalmi viták nélkül. Emellett Sen arra is rámutat, hogy ha az értékelés

⁴ A feladat összetettsége nem feltétlenül hátrány. Legalábbis sokkal kisebb probléma, mintha az értékelés bonyolult terét leszűkítenénk egyetlen homogén dolog nagyságára.

⁵ A korábban bemutatott két megközelítés, és főként a haszonelvűség a meglévő értékválasztást elfedi, elhomályosítja (de attól még ott is megtörténik).

információs alapjául a képességek terét választjuk, akkor a társadalmi részvétel és nyílt megvitatás önmagában is értékessé válik, nem csak mint eszköz. Sen (1999) – például Nobel-előadásában – meggyőzően érvel az ily módon ki-munkált társadalmi döntések lehetőségessége mellett, sőt Arrow „lehetetlenségi tételének” világán pontosan ily módon lehet túllépni.

A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a helyi gazdaságfejlesztésben

A helyi gazdaságfejlesztés végső céljaként a helyben élők életszínvonalának, életminőségének (jóléti helyzetének) javítását szokás megadni (*Lengyel 2010, Bajmócy 2011*). Ezt a téma közgazdaságtani gyökerű szakirodalma jellemzően a növekedés, vagy a versenyképesség javítása révén kívánja elérni. Mindkét esetben egyértelmű feltevés, hogy a régió nagyobb egy főre eső jövedelme pozitívan hat a helyben élők jólétére.

Ezt jól tükrözi a helyi gazdaságfejlesztés egy széles körben alkalmazott, a Világbank munkacsoportjához kötődő definíciója, mely szerint (*Swinburn et al. 2006*): a helyi gazdaságfejlesztés célja az adott térség gazdasági teljesítményének és valamennyi ott élő életminőségének javítása. A helyi gazdaságfejlesztés egy olyan folyamat, amelyben a köz-, a vállalkozói és a civil szféra közösen törekszik jobb feltételeket teremteni a gazdasági növekedéshez és a foglalkoztatáshoz.

E megközelítés utilitarista hagyományokra támaszkodik, és preferencia-kielégítés számszerű mértékének közelítéseként használja a reáljövedelmeket. A pénz ily módon közös nevezőre hozza az egyéni preferenciákat. A növekedés mindenképp előnyös közösségi szinten, hiszen még ha vannak is vesztesé-
sek, azokat a nyertesek kompenzálni tudnák. Mindez azonban az utilitarizmus korábban említett kritikáin túl további kérdéseket is felvet (*Sen 1979b, 2003, Hausman–McPherson 1996*).

Valójában a fizetési hajlandóság és nem a tényleges jóléti növekmények és csökkenések kerülnek összevetésre. Ráadásul az alacsony jövedelműek preferenciái szükségszerűen kisebb súlyt kapnak, hiszen azokat pénzben súlyozzuk (és abból nekik kevesebb van).

Teljesen önkényes az a feltételezés, hogy ugyanaz a jószágkosár ugyanannyi hasznosságot ér a különböző embereknek. Ez még akkor sem lenne igaz, ha feltételeznénk, hogy mindenkinek ugyanazok a preferenciái.

Az értékelés információs bázisa igen jelentősen beszűkül. A birtokolt árucikkeken kívül ebben az esetben hallgatólagosan minden egyéb (potenciálisan

fontos) szempont, mint a közszolgáltatások elérhetősége, a szabadságjogok, az egyéni adottságok stb. hallgatólagosan nulla súlyt kapnak. A jólét szempontjából fontosnak tekintett dolgok súlyozásának kérdését tehát nem kerültük meg, a csereérték mértékrendszerének alkalmazása ilyen tekintetben önkényes.

A képesség-szemlélet talaján állva éppen ezért a *gazdaságfejlesztés céljának újrafogalmazása szükséges*. Talán úgy lehetne azt megfogalmazni, hogy a gazdasági lehetőségek oly módon történő kiszélesítése, amely ténylegesen hozzájárul a helyben élők képességeinek növeléséhez.

E kiindulópontot követve egyértelmű, hogy az egy főre eső jövedelemnövelés mint sablon, nem követhető általános érvénnyel. A képesség-szemléletbe belefér a jövedelem növelése mint cél, de egyrészt az nem kezelhető az elosztás kérdéskörének vizsgálata nélkül, másrészt csak akkor kívánatos, ha nem jár együtt másféle (jól-lét növelő) szabadságok erodálásával. Más oldalról az is lehetséges, hogy a helyi fejlesztések során nem a jövedelemnövelés, hanem esetleg más szabadságok bővítése, vagy éppen csak az elosztás megváltoztatása tűnik fontos feladatnak. A gazdasági lehetőségek kiszélesítésének feladata tehát korlátok közé van szorítva, nem válhat öncéllá.

A képesség-szemléletből történő kiindulás két további következménnyel szolgál. Egyrészt felhívja a figyelmet a szakértői tudás korlátaira, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés megtett, vagy tervezett lépéseinek értékeléséhez az érintettek jóléti helyzetének változását kell összevetni. A képességek terében ez a fajta értékelés viszont társadalmi döntésekhez kötődik, „külső szemlélődőként” nem végezhető el. Ily módon a helyi közösség és a szakértő tudása együttesen szükségeltetik a gazdaságfejlesztéshez (*Bajmócy* 2012).

Ebből következnek a társadalmi részvétel és nyílt megvitatás mellett szóló érvek is. Minthogy a képesség-szemléletben nemcsak az eredmény, hanem saját ügyeink tevékeny előmozdításának képessége is értékkel bír, így a helyi szereplők széles körének bevonása a problémák észlelésébe és megoldásába magától értetődő eleme kell hogy legyen a helyi gazdaságfejlesztésnek.

Tulajdonképpen pont ettől válhat valóban helyivé a helyi gazdaságfejlesztés: helyi (mással nem helyettesíthető) kompetenciákat és tudást (is) használ. Másrészt nem csak az eredmény, de már a folyamat révén is változtat a helyben élők jól-létén. Az ilyen módon működő, részvételen és megvitatáson alapuló gazdaságfejlesztést pedig nyilvánvalóan lokális szinten lehet érdemben működtetni.

A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális innovációpolitikában

Napjaink innovációpolitikájának legfőbb elméleti háttérét az innovációs rendszerek elmélete és az evolúciós közgazdaságtan jelenti. Ezek a beavatkozás alapját a piaci elégtelenségek helyett a rendszer elégtelenségekben látják. Ez a hangsúlyeltolódás azonban az innovációpolitika számos előfeltevését változtatlanul hagyta.

Edquist (2002) megfogalmazásában két feltételnek kell teljesülni ahhoz, hogy a közsférának oka legyen beavatkozni az innovációs folyamatokba. Egyrészt a kimunkált célok a piaci mechanizmusok révén nem teljesültek (azaz van egy fejlesztési probléma). Másrészt a közsféra képes a probléma megoldására, vagy csökkentésére.

Edquist csak lábjegyzetben pontosítja, hogy mit ért *célok* alatt, mégis ez az egyik legkonkrétabb leírás az innovációpolitika mögöttes feltevéseiről, amelyet az innovációs rendszerek irodalmában találhatunk.

„Feltételezem, hogy a célok – bármik legyenek is azok – a politikai szintéren már előre körvonalazódtak. ... Az innovációpolitikával kapcsolatban ezek a leggyakrabban: a gazdasági teljesítmény, a termelékenység, vagy a foglalkoztatás növelése” (Edquist 2002, 220).

Az innovációpolitika tehát – mind nemzeti, mind regionális szinten – vizsgálati körön kívülre helyezi a jóléti előfeltevéseket. Nem az érdeklő, hogy ezek a célok valóban hozzásegítenek-e a helyben élők jólétének növeléséhez, hanem hogy milyen innovációpolitikát kell ahhoz folytatni, hogy realizálhassuk őket. Ez tehát az evolúciós, és a korábbi neoklasszikus alapokon álló politikára is igaz.

Am vajon ugyanilyen innovációpolitikát kell-e folytatni, ha jóléti előfeltevéseinket megváltoztatjuk. Vajon ugyanúgy ítélnék-e meg a beavatkozásokat a képesség-szemlélet talaján állva, mint a növekedésorientált (utilitarista gyökerű) felfogásban?

A technológiai változás a különböző lakosok és csoportok helyzetét eltérő módon és esetleg eltérő irányban változtatja meg (*Schumpeter* 1950). Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy a térség számára összességében kedvező, vagy kedvezőtlen-e egy elmozdulás, az egyének (csoportok) helyzetének változásait össze kell mérni – a korábban kifejtetteknek megfelelően értékelő ítéletalkotásra van szükség. Egy ilyen összegző értékelés kimenete teljesen más lehet utilitarista alapokon, illetve a képesség-szemlélet perspektívájából.

Míg a növekedésorientált megközelítés aggregáláson és reáljövedelmen alapuló módszere „közös nevezőre hozza” az egyéni elmozdulásokat, addig az

innovációknak köszönhető változások megítélése a képességszemlélet keretein belül jóval összetettebb. Számos olyan információ kap szerepet ez utóbbi esetben, amely az utilitarizmus számára irreleváns. Az innovációk nyomán lezajló társadalmi változások, környezeti hatások, az új technológiák megjelenési formája, a hozzájuk kötődő kockázatok mind-mind olyan információk, amelyeket az innovációpolitika utilitarista alapokon szükségszerűen figyelmen kívül hagy (1. táblázat).

1. táblázat
A technológiai változás néhány jellegzetességének eltérő megítélése

	Utilitarizmus	Képesség-szemlélet
Teljes tényező-termelékenység (TFP) növekedése	Növeli a GDP/fő-t, így összességében jólétnövekedést eredményez.	A teremtő pusztítás következtében nyertesek és vesztesek is vannak. Ez összességében jóléti nyereséget, vagy veszteséget is okozhat.
Növekvő munka, változatlan tőke-termelékenység	Növeli a TFP-t, egyébként irreleváns.	Megváltoztathatja a jövedelmek elosztását, amely az egyenlőtlenségek növekedéséhez vezethet
Új javak jelennek meg, miközben meglévők eltűnnek	A szükségletek kielégítésének javuló lehetőségei. Összességében jólétnövekedést eredményez.	A létrehozott és megszüntetett lehetőségek összemérésének nehézsége. A létrejött újdonások nem feltétlenül jelentenek ténylegesen választható lehetőségeket.
Újfajta „kockázatok” jelennek meg	Ösztönzést ad további innovációkra, amely felgyorsítja a technológiai változási folyamatot, és így növeli a GDP/fő-t.	A jövedelem egy részét a „kockázatok” elleni védekezésre kell fordítani. Ez jól-lét csökkenést eredményezhet.
Gyorsuló ütemű változás	Növeli a GDP/fő növekedési ütemét.	Gyorsabb alkalmazkodást követel és kevesebb időt hagy a „kockázatok” felismerésére. Az alkalmazkodásra és kockázat-elkerülésre való képesség különbözhet. Ez összességében növekvő egyenlőtlenségeket és jól-lét csökkenést eredményezhet.

Forrás: Bajmócy et al. 2011.

A képesség-szemlélet talaján állva a technológiai változás igen komplex, és összességében nem egyértelmű módon hat a helyben élők jól-létére. A növekedéshez való hozzájárulás önmagában nem legitimál ez esetben. A technológia ugyanis érinti mindhárom alapvető elemét a képesség-szemléletnek:

1. Növeli a rendelkezésre álló jövedelmet (gazdasági lehetőségeket), de egyben meg is változtathatja azok elosztását.
2. Átváltási tényezőként hatással van arra, hogy a rendelkezésre álló jövedelemmel milyen „jó okkal értékesnek tartott” dolgokat érhetünk el. Például a technológiákhoz kötődő kockázatok révén jövedelmünk egy részét „védekezésre” kell fordítani (naptejet, asztma gyógyszer, palackozott ásványvizet stb. kell vásárolni).
3. Kapcsolatban van saját ügyeink tevékeny előmozdításának lehetőségével. Megváltoztatja a választási lehetőségek halmazát, illetőleg jól-léti hatásait jelentősen meghatározza, hogy milyen képességgel bír a helyi közösség az alkalmazkodásra.

A képesség-szemlélet talaján álló innovációpolitika tehát különbözne a jelenleg dominánstól. Ilyen keretben újfajta kérdésekkel is szembesülni kell, például: az alkalmazkodásra való képesség regionális eltérései, az újdonságok alkalmazására való tényleges képesség, a kockázatok megoszlása, vagy éppen az új technológia által életre hívott képességek morális megítélése.

Ugyanakkor pont ez adhat alapot a térségi különbségeket figyelembe vevő, valóban differenciált innovációpolitikák kialakításához. Nem csak az innovációs rendszerek működésének különbözőségét, de az eltérő jól-léti szituációt, alkalmazkodási képességet, és ezekből kifolyólag a változás „vállalható ütemét” is figyelembe kell venni. Ráadásul e keretben a helyi lakosok technológiával kapcsolatos ítéletalkotásának, az újdonságok morális megítélésének is tere lehet. Ez jelentős elmozdulást eredményezhet abból a mostani állapotból, amikor is az innovációpolitika arra redukálja saját hatáskörét, hogy a csak technológiai változás sebességét próbálja meg befolyásolni.

Összegzés

Jelen tanulmány a képesség-szemlélet regionális tudományi alkalmazási lehetőségeire kívánta felhívni a figyelmet. Amellett érveltünk, hogy a regionális tudomány legkülönbözőbb területein építünk hallgatólagosan olyan axiómákra, értékekre, amelyek vita tárgyát képezhetik. A képesség-szemlélet nyíltan értékterhelt megközelítése felszínre hozza ezeket a – sokszor hallgatólagos –

választásokat, és egy alternatív kiindulópontot kínál. Véleményünk szerint e keret jóval alkalmasabb napjaink égető társadalmi problémáinak felismerésére és kezelésére, mint az utilitarista, vagy libertariánus feltevések.

A képesség-szemlélet olyan keretet kínálhat a régiók fejlettségét, vagy fejlesztését vizsgáló különböző területek kutatóinak, amelyben a mostani elkülönülés (akár tudatos elhatárolódás) részint feloldható. Különösen gyümölcsöző lehet a regionális tudománnyal foglalkozó közgazdászok számára, hiszen kijelöli azt a keretet, amelyen figyelembevételével a gazdasági lehetőségek fejlesztése öncélból valódi eszközzé válhat.

Irodalom

- Bajmócy Z. (2011) *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Bajmócy Z. – Málóvics Gy. – Gébert J. (2011) On the Informational Basis of Regional Innovation Policy: From Growth to capabilities. Kézirat, megjelenés alatt.
- Bajmócy Z. (2012) Public Participation and the Economic Theories Underlying Local Development Policies. Kézirat, megjelenés alatt.
- Cohen, G. A. (1993) Equality of What? On Welfare, Goods, and Capabilities. In: Nussbaum, M. C. – Sen, A. K. (eds) *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford. pp. 9–29.
- Edquist, C. (2002) Innovation Policy. A Systemic Approach. In: Archiburgi, D – Lundvall, B. A. (eds) *The Globalizing Learning Economy*. Oxford University Press, Oxford – New York. pp. 219–238.
- Hausman, D. M. – McPherson, M. S. (1996) *Economic Analysis and Moral Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lengyel I. (2010) *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nussbaum, M. (2000) *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Oosterlaken, I. (2012) The Capability Approach, Technology and Design: Taking Stock and Looking Ahead. In: Oosterlaken, I. – van den Hoven, J. (eds) *The Capability Approach, Technology and Design*. Springer, Dordrecht–Heidelberg–New York–London. pp. 3–26.
- Pataki Gy. (1998) A fejlődés gazdaságtana és etikája. Tiszteletadás Amartya Sen munkásságának. *Kövász*. 4. pp. 6–17.
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Rawls, J. (1982) Social Unity and Primary Goods. In: Sen, A. K. – Williams, B. (eds) *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge University Press, Paris.
- Rawls, J. (2003) *Justice as Fairness: A Restatement*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA. – London, UK.
- Robeyns, I. (2006) The Capability Approach in Practice. *The Journal of Political Philosophy*. 3. pp. 351–376.
- Sen, A. K. (1979a) *Equality of what? The Tanner Lecture on Human Values*. Stanford University. Stanford, CA.
<http://www.uv.es/~mperezs/intpoleco/Lecturcomp/Distribucion%20Crecimiento/Sen%20Equality%20of%20what.pdf>.

- Sen, A. K. (1979b) The Welfare Basis of Real-Income Comparisons: A Survey. *Journal of Economic Literature*. 1. pp. 1–45.
- Sen, A. K. (1982) *Choice, Welfare and Measurement*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Sen, A. K. (1993) Capability and Well-being. In: Nussbaum, M. C. – Sen, A. K. (eds) *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford. pp. 30–53.
- Sen, A. K. (1999) The Possibility of Social Choice. *American Economic Review*. 3. pp. 349–378.
- Sen, A. K. (2003) *A fejlődés mint szabadság*. Európa Kiadó, Budapest.
- Schumpeter, J. (1950) *Capitalism, Socialism and Democracy*. Third edition. Harper and Row, New York.
- Stiglitz, J. E. – Sen, A. K. – Fitoussi, J. P. (2000) Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris.
- Swinburn, G. – Goga, S. – Murphy, F. (2006) *Local Economic Development: A Primer. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*. The World Bank, Washington, DC.